

Résumé: La communication énoncée est dédiée, par l'auteur, à Monsieur V. H. Baumman, comme signe d'hommage pour sa belle carrière.

La collection en discussion est composée de 11 intailles et pierres semi-précieuses simples, considérées à avoir des pouvoirs magiques. Les intailles du catalogue sont groupées de la manière suivante: celles avec des figures des déités sont suivies par celles qui intailles symbolise des signes de zodiac et d'autres animaux. Les dernières deux pièces sont des semi cristaux joliment polies sans avoir des intailles.

Comme figures des divinités sont représentées:

- Minerva (Figure 1.1) gravée sur jaspe rouge; Minerva (Figure 1.2) est considérée comme un oeuvre faible du point de vue artistique et elle est gravée sur sardonix rouge qui présente un encadrement marron aux bordures.

- Ceres (Figure 1.3) gravée sur jaspe rouge mate, montée sur un anneau d'or.

- Mercur (Figure 1.4) gravé sur karmeol rouge.

Parmi les signes du zodiac et les animaux, on remarque la scène pastorale avec le capricorne (Figure 1.5), réalisée sur onyx rouge avec une couche blanche terne à la base.

Dans la collection du musée il y a deux intailles avec la représentation du Lion. La première représentation (Figure 1.6) est gravée sur jaspe noire terne et la deuxième (Figure 1.7) est une entaille sur cornaline rouge - orange semi transparente.

L'entaille (Figure 1.8) est montée sur un anneau d'or, découvert dans une tombe d'incinération, fait qui a conduit à une dégradation accentuée. L'animal, difficile à reconnaître, pourrait être interprété comme un taureau ou bien un cheval courant. La figure a été gravée sur jaspe noir mat.

L'entaille de la figure 1.9 a été taillée à l'intérieur, fait qui a créé des difficultés pour le déchiffrement. Elle représente un bouc qui court, réalisée sur jaspe de fer rouge-rubis avec un éclat de verre.

De la collection font également partie deux pierres simples sans intailles, joliment polies: la première (Figure 1.10) d'onyx très fin rouge et la deuxième polie sur jaspe de fer rouge-rubis avec un éclat de verre.

La plupart des intailles ont été découvertes fortuitement ou dans les tombes de la citée de Noviodunum (localité d'Isaccea d'aujourd'hui) et interprétées, par l'auteur, comme apportées sur les voies du commerce, elles étant préférées par les soldats et par les gens riches, car elles étaient vues comme des pierres protectrices des soldats et commerçants, soit comme des signes zodiacales ou bien comme ornements qui protègent et qui défendent leurs porteurs.

Mots clef: gemmes, période romaine, Noviodunum, nord de la Dobroudja

Cuvinte cheie: gemme, perioada romană, Noviodunum, nordul Dobrogei

Din tot ce-am agonisit în timp, am ales pentru acest moment sărbătoresc acea mică, dar aleasă colecție de adevărate „perle” ale arheologiei clasice. Este vorba de acele cristale cu figuri gravate, considerate ca ramură de o rară finețe a artei greco-romane, prin care artiștii antichității au reușit să satisfacă pe cei mai mulți din semenii lor. De aceea le-am ales și eu ca să răspundă ca un dar de ordin spiritual, menit să înfrumusețeze prin valoarea lor artistică și

* În afară de intailile publicate în lucrarea de față, în colecția ICEM mai sunt înregistrate încă două gemme cu figuri de zeiță ce rămân ca drept de autor ale descoperitorului lor – Mihaela Iacob.

intrinsecă paginile unei cărți. Acesta fiind volumul omagial, dedicat lui V.H. Baumann, omul care și-a închinat viața unei pasiuni numită arheologia.

Gliptica a cunoscut în antichitatea clasică greco-romană o dezvoltare deosebită și este sigur că ea răspundea unor cerințe exprimate de numeroși membri ai societății de atunci. În România, marea majoritate a pietrelor prețioase și semiprețioase gravate sunt atribuite epocii romane. Intaliile respective au cunoscut în această perioadă o căutare foarte largă, ele fiind folosite ca talismane menite să răspundă la cele mai variate dorințe, de la simplele zodii, care însemnau data nașterii împăratului sau a individului, până la zeii ocrotitori. Erau folosite, de asemenea, ca simple obiecte de podoabă sau care decorau cu strălucirea lor diferitele genuri de bijuterii: pandantive, broșe și, în special, inele. Pe acestea din urmă, gemele sau cameele se montau în scopul folosirii și ca sigilii. După cum se poate observa în catalogul nostru, o serie de asemenea cristale au fost doar șlefuite și montate pe anumiți suporti, pentru a fi purtate ca talismane înzestrate cu o putere magică sau pur și simplu ca un obiect cu funcții profilactice. Larga lor funcționalitate, credibilă societății care le-a creat, a determinat și creșterea continuă a unei astfel de producții artistice.

Sunt muzee sau regiuni în care se înregistrează colecții foarte bogate, ca, de exemplu, cele din Muzeul din Zalău¹, ce provin din vechiul Porolissum, ori cele din Oltenia, unde cetățile Romula și Sucidava au îmbogățit cu astfel de piese muzeul din Caracal și mulți alți colecționari². Muzeul Banatului este, de asemenea, citat ca posesor al unei astfel de bogate colecții³. De aici s-a născut și teza care argumentează că orașe-cetăți ca Romula sau Porolissum au fost și mari producătoare de piese gravate⁴. Contrar acesteia, L. Țeposu-David a emis ipoteza că doar marile centre meșteșugărești din imperiu aveau ateliere specializate în gliptică⁵. Susținătorii ideii existenței unei producții locale în centrele amintite, aduc ca argumente nu numai numărul mare de exemplare descoperite în aceste părți, ci și bogăția de deșeuri, precum și existența surselor de materii prime din zona carpatină⁶.

În discordanță cu bogăția surselor din Transilvania, Banat și Oltenia, orașele din Dobrogea, care deși au cunoscut o tradiție urbană ce implică nu numai o viață meșteșugărească sau comercială, ci și una de ordin spiritual-religios, nu par să fie atât de dornice în furnizarea unor descoperiri bogate de pietre gravate.

Oricât ar da vina autoarea articolului⁷ care descrie colecția de geme din muzeul constănțean, pe seama comerțului de antichități și pe lipsa de organizare a instituției sale, cifra comparativă cu numărul de colecții existente și dispărute din apusul țării este pregnant diferențiată.

O astfel de comparație se poate face și la Noviodunum, unde există un număr considerabil de colecționari numismați și unde, după ploi, era obiceiul ca tinerii și în special copiii să meargă și să adune de pe cetate monede pe care, prin spălare de colb, apa le scotea la suprafață. La nici un colecționar de aici nu am întâlnit, însă, geme sau camee. Descoperirile prezentate de noi, după

¹ Țeposu-David 1960, 525-534; Țeposu-David 1961, 225 și urm.; Țeposu-David 1959, 463 și urm.; Țeposu-David 1964, 257; Țeposu-David, Lako 1973, 3-20; Gudea 1989, 750-804.

² Tudor 1967, 209-221 și urm.

³ Țeposu-David 1961, 228 și urm.

⁴ Torma 1864, *apud* Țeposu-David 1961, 228, nota 1; Tudor 1968, 118; Tudor 1967, 224.

⁵ Țeposu-David 1961, 228, nota 2, unde aduce și ca argumentație o bogată bibliografie.

⁶ Tudor 1967, 224 și urm.

⁷ Covacef, Chera-Mărgineanu 1977, 191-202, publică un număr de 34 de piese gravate.

cum vom vedea în catalogul de mai jos, sunt destul de sărace și dispersate⁸, fapt ce ne determină să susținem ideea că orașele antice din Dobrogea n-au cunoscut existența unor ateliere în care să se execute geme și camee. Așa cum ni se prezintă situația până la ora actuală, astfel de intalii se importau ori erau purtate de cei veniți din alte regiuni, precum negustorii⁹ și mai ales, soldații. Aceste categorii de oameni erau și cei ce preferau zeitățile pe care le întâlnim în majoritatea cazurilor: Marte, Minerva, Mercur, Fortuna, Ceres. În același context, putem menționa și acele geme cu figuri de animale ce simbolizau de fapt zodiacuri.

Colecția gliptică a muzeului tulcean este formată numai din geme și a fost orânduită de noi luând în considerare, în primul rând, simbolul figurilor și, în al doilea rând, din punct de vedere cronologic.

1. Minerva (Atena)¹⁰ gravată pe jaspis roșu¹¹. Forma este ovală, cu suprafața plană. Dimensiuni 11 × 7 × 32 mm. Descoperire fortuită pe ruinele cetății Troesmis, nr. inv. 4549 (Fig. 1/1).

Zeitatea este reprezentată în picioare, văzută din față, cu capul întors spre stânga. Pe cap poartă coiful prevăzut cu o crinieră și vizieră, sub marginea căruia se prelungesc buclele părului. Pliurile chitonului și himatonului sunt direcționate în același realism tradițional. În mâna dreaptă ține scutul și lancea, iar în cea stângă, întinsă în față, ține un bol sau o cupă. Figura reprezintă, de fapt, o replică după prototipul elenistic, dar mărimea și forma palmelor trădează stângăcia artistică.

După tehnica de execuție și forma de reprezentare poate fi datată în sec. I–II p.Chr.

Cf. Tudor 1967, 211, nr. 5-6; fig. 2/4 și 5; Țeposu-David, Lako 1973, 4, nr. 4-6, pl. 1/4-6; Covacef, Chera-Mărgineanu 1977, 193, nr. 5; Dimitrova-Milčeva 1980, 1980, 42, nr. 44 și 45.

2. Minerva (Atena) ? figură gravată pe sardonix roșu, încadrată cu bandă circulară cafenie. Gema, liliput, are forma ovală, cu dimensiunile de 7 × 5 × 2 mm. Suprafața este foarte ușor bombată, spatele convex cu ovalul retezat. Exemplarul provine dintr-o descoperire fortuită de la Noviodunum și a fost achiziționată în 1991, nr. inv. 43.061, (Fig. 1/2).

Zeita este schițată în picioare, văzută puțin lateral, capul întors spre stânga. Este îmbrăcată cu o mantie lungă din voal și drapată. Sub brațul drept susține lancea îndreptată înainte în poziție de atac, sprijinită de brațul stâng; cel drept se reazemă pe șold sau ține scutul (?), care este prins la spate.

Din punct de vedere artistic este o realizare slabă, neîngrijită sub aspect tehnic, fapt ce încadrează gema în discuție în sec. III p.Chr.

⁸ Din descoperirile mai vechi, amintim Abroxas-ul de la Dinogetia, cf. Ștefan 1941, 421, fig. 28, datată sec. III–IV p.Chr.; Ocheșeanu 1971, 303 și urm. și nota 3; Bucovală 1968, 293.

⁹ Ocheșeanu 1971, 306 și urm.

¹⁰ Dat fiind că în primele secole ale erei creștine ne este cunoscut fenomenul intensificării luptei pentru cucerirea dominației ideologiei grecești în arta oficială romană, am considerat necesar să amintim ambele nume de zeități.

¹¹ Pietrele au fost identificate după determinantul întocmit de Bolewski Andrzej, în traducere de Patruș I., București, 1976. De un ajutor prețios ne-au fost și studiile consacrate ale L. Țeposu-David și ale prof. D. Tudor, citate, de altfel, la fiecare gemă. În aprecierile respective am ținut seama și de observațiile lui E. Staicovici, subliniate de N. Gudea, în lucrarea citată la pag. 201, notele 41-43. Un ajutor prețios în determinările cristalelor noastre l-am primit de la fostul meu colaborator de specialitate G. Luca, căruia îi aducem alege mulțumiri și pe această cale.

Cf. Tudor 1967, 211, fig. 2/6; iar ca tehnică asemănări la Dimitrova-Milčeva 1980, fig. 89/a, b.

3. Ceres (Demeter). Zeița a fost gravată pe jaspis roșu mat, montată pe un inel de aur, descoperit în necropola romană de la Isaccea. Gema are suprafața plană, este bine șlefuită, de formă ovală (Fig. 1/3).

Zeița este realizată în picioare, văzută din față și capul din profil, spre stânga. Este îmbrăcată cu chiton și himation, pe cap poartă o scufie, peste care este prinsă o cunună vegetală. Brațul stâng este întins în față, ținând în mână două spice de grâu, iar cel drept este orientat lateral, ridicat din cot pentru a ține lancea sau un toiag.

Este o realizare artistică, frumoasă, cu o tehnică de execuție îngrijită, care aduce un argument la datarea celorlalte obiecte din mormânt în sec. II p.Chr.

Cf. Dimitrova-Milčeva 1980, 49, nr. 76, în descoperirea de la Novae (1963); Țeposu-David, Lako 1973, 7, pl. 2/21-23; Covacef, Chera-Mărgineanu 1977, 192 și urm.

4. Mercur (Hermes). Lucrare realizată pe karneol (carnolină) roșu. Forma este puțin ovală, cu dimensiuni de 10,5 × 7,5 × 4 mm; suprafața frumos șlefuită, cu fața ușor perceptibil bombată, iar spatele convex.

Gema a fost descoperită fortuit la Novidunum, și achiziționată în 1991, nr. inv. 42.961 (Fig. 1/4).

Zeul este realizat nud, în picioare, văzut din față, mergând spre stânga. Capul, în profil, cu privirea spre stânga. Pe cap poartă o cunună. Brațul stâng, întins în față, ține punga, cel drept poartă înfășurată hlamida și se sprijină pe caduceul. La călcâie se conturează forma aripioarelor.

Execuția este artistică, frumos realizată, păstrând tradiția elenistică, îngrijită din punct de vedere tehnic, observații ce-i permit o încadrare în sec. I-II p.Chr.

Cf. Dimitrova-Milčeva 1980, cu cea mai apropiată similitudine în descoperirile de la Novae, 48, nr. 70; Țeposu-David 1960, 525, nr. 19-23, pl. 1/16-22; Țeposu-David 1965, 95, pl. 3, fig. 16; Țeposu-David, Lako 1973, 5 și urm., pl. 1/16-17; Tudor 1967, 222, nr. 58, fig. 6/6; Covacef, Chera-Mărgineanu 1977, 194, fig. 1/8.

5. Scenă bucolică. Compoziția este realizată pe onix roșu, cu strat alb-mat la bază. Suprafața este ușor bombată, spatele convex, cu ovalul retezat și șlefuit, cu dimensiunile de 9,4 × 6 × 4,5 mm. Descoperire fortuită la Noviodunum, achiziționată în 1991, nr. inv. 42.962 (Fig. 1/5).

Compoziția pastorală are în partea centrală un copac. În partea dreaptă, o capră (sau țap) ridicată în două picioare urmărește să ajungă la frunzele de pe crengile copacului. În partea stângă, jos, un bărbat acrobat, în exercițiul funcțiunii, sau imaginea scenei căzând dintr-un copac marginal. În suprafața din stânga, sus, piatra este deteriorată. Realizarea artistică și tehnica sunt mediocre, fapt ce ne determină să o încadrăm în sec. II-III p.Chr.

Cf. Dimitrova-Milčeva 1980, asemănări cu descoperiri de la Novae, 73, nr. 176; Tudor 1967, 214, nr. 19, fig. 3/2 și 221, nr. 53, fig. 6/1; Țeposu-David, Lako 1973, 12, nr. 51, pl. 3/51.

6. Leu-acrobat. Realizare pe jaspis negru-mat. Suprafața netedă, spatele convex, cu ovalul retezat și șlefuit, formă ovală, cu dimensiunile de 12 × 5 × 2,5 mm. Descoperire fortuită la Noviodunum, în 1991, nr. inv. 43.060 (Fig. 1/6).

Animalul pășește pe o punte sau un trunchi de copac ce traversează un râu sau o prăpastie, pentru ca să ajungă la cochilia unui melc. Este o execuție artistică frumoasă, cu detalii executate tehnic foarte îngrijit și minuțios, fapt ce o încadrează cronologic în sec. I p.Chr.

Cf. Babelon 1894, pl. 19/189; Țeposu-David, Lako 1973, 11, nr. 45 și 12, nr. 52; Dimitrova-Milčeva 1980, 75, nr. 187 și 196 (similitudini cu descoperiri de la Nicopolis ad Istrum); Covacef, Chera-Mărgineanu 1977, 197, nr. 20, pl. 3/4.

7. Leu-acrobat. Realizare pe carolină roșu-portocalie semitransparentă. Suprafața netedă, formă ovală, cu dimensiunile de 11,5 × 10,5 × 4,5 mm. Descoperire fortuită la Capul Doljman (Argamum), nr. inv. 862 (Fig. 1/7).

Animalul traversează o apă sau un loc accidentat pe un buștean folosit ca punte. În spate este urmărit de un animal fantastic, care iese dintre stânci, cu gura deschisă.

Realizarea este artistică și tehnică mediocră. Coama, labele și coada sunt executate exagerat. Întregul contur al animalului se evidențiază estompat. Databil în sec. II–III p.Chr.

Cf. Babelon 1894, pl. 19/189; Țeposu-David, Lako 1973, 11, nr. 45, pl. 3/45; Dimitrova-Milčeva 1980, 76, nr. 192, cu descoperirile de la Novae; Covacef, Chera-Mărgineanu 1977, 197, nr. 20, fig. 3/4.

8. Animal nedeterminabil ca urmare a deteriorării pietrei. A fost gravat pe jaspis negru-mat, încastrat într-un inel de copil din aur (4,18 gr - 750‰) (Fig. 2/8). Piesa a fost descoperită în T.V-B, M6 (incineratie pe loc), în 1979, în necropola romană de la Isaccea. Formă ovală, cu dimensiunile de 8,5 × 6,5 mm. Deteriorarea s-a produs ca urmare a temperaturii foarte ridicate din timpul incinerării defunctului.

Pe fața pietrei se conturează, trăsăturile unui animal care ar putea fi ale unui taur sau ale unui porc.

Complexul în care era inelul se încadrează în sec. II p.Chr.

Cf. Dimitrova-Milčeva 1980, 73, nr. 179 sau 74, nr. 185 (descoperire la Novae).

9. Țap alergând. Realizare pe fața interioară a unei pietre de jaspis feric roșu, rubiniu cu un luciu sticlos. Are o formă ovală, cu dimensiunile de 7,5 × 6 mm, montată pe un inel din aur de 933‰ și 2,49 g; nr. inv. 741. Piesa a fost descoperită în mormântul tumular cu sarcofag de la Niculițel-Bădila¹², datat în sec. II p.Chr. (Fig. 2/9).

Gema a fost realizată pe fața interioară ori încastrată în mod greșit pe suprafața cu intalii în cuva inelului. Figura reprezintă un țap cu coarne mari și botul lung, alergând spre stânga. Execuție simplă, cu forme greu vizibile, fapt ce o încadrează în sec. II p.Chr.

Cf. Dimitrova-Milčeva 1980, 83, nr. 226 (figura din câmpul superior) și fig. 224, 225 și 227.

10. Piatră șlefuită din onix fin roșu, fin străveziu, pe strat de culoare alb-lăptos, mată, lateral, parțial deteriorată. Aceasta provine dintr-o descoperire fortuită de la Noviodunum, în 1991, nr. inv. 43062. Dimensiunile sunt de 20 × 10 mm, fața dreaptă, frumos lustruită a fost folosită ca talisman (Fig. 2/10).

¹² Simion 1977, 130 și urm, 147, pl. 10/6.

11. Piatră șlefuită din jaspis feric, roșu-rubiniu, cu luciu sticlos, descoperită fortuit la Beroe (Piatra Frecăței, jud. Tulcea). Forma este ovală, cu dimensiunile de 11 × 9,5 mm. Fața este dreaptă, spatele convex, cu ovalul retezat. Nr. inv. 1004 (Fig. 2/11). Geam a fost descoperită separat, fie s-a desprins din montura unui inel, fie că era folosită ca talisman.

*
* *

După cum ne-am exprimat de la bun început, numărul mic de geme descoperite la Noviodunum și în alte situri antice, ca și cele din centrele urbane de pe litoral, nu susțin existența în aceste părți a unor ateliere de gliptică. În acest caz, privirile noastre se îndreaptă spre alte centre romane, care ar fi putut ajunge furnizoare de astfel de lucrări de artă și pentru Dobrogea.

O analiză atentă asupra colecțiilor care au reușit să se formeze la Zalău–*Porolissum* (aproape 150 de exemplare)¹³, Cluj și Sibiu¹⁴, al celor recuperate de la Romula și Sucidava¹⁵ și a frumoaselor colecții din Bulgaria, strânse într-un remarcabil volum¹⁶, ca și a gemelor descoperite în ținuturile nord-pontice¹⁷, conduce la concluzia că toate grupele se caracterizează printr-o anumită tehnologie în prelucrarea pietrelor și chiar a formelor de reprezentare, fiecare areal fiind dominat de o anumită ideologie în execuția figurilor.

Colecția noastră de geme este mult prea redusă ca număr ca să ne permitem realizarea unui studiu comparativ cu celelalte descoperiri. O privire de ansamblu asupra gemelor de la Porolissum și Romula, ne determină să afirmăm că acestea sunt diferite atât ca tipuri și forme artistice, cât și ca teme ideologice¹⁸.

În colecția de geme descoperite, în special, la Kersones domină busturile de femei și capetele de meduză¹⁹, iar în cea de la Constanța se constată aceeași eterogenitate ca a noastră.

Luând în considerare datele prezente în literatura de specialitate, în catalogul nostru, desfășurat în rândurile de mai sus, am încercat să subliniem asemănările pregnante dintre gemele de la Noviodunum și cele de la Novae (Bulgaria), fără a exclude ideea ca o parte dintre acestea să fi parvenit și din atelierele de la Romula.

Acest fapt ne determină să susținem ideea că relațiile comerciale sau influențele centrelor dunărene din amonte, cum era Novae, s-au exercitat destul de puternic la Noviodunum, fapt ușor de înțeles grație existenței flotei dunărene – *Classis Flavia Moesica*, care își avea sediul în acest municipiu nord-dobrogean și patrula pe apele fluviului, pe hotarele Moesiei Inferior, până la Histria.

Pe de altă parte, nici problema ideologică nu ne este clară în nici un fel. Deși din totalul gemelor existente, pe jumătate din ele sunt reprezentări de zeități, nu putem susține, sub nici o formă, ideea că avem de-a face cu dominația unui anume cult. Zeitățile respective, ce le găsim reprezentate, erau preferate de soldați și negustori, iar celelalte, cu figuri de lei și capricorn

¹³ Gudea 1989, 750-804; Țeposu-David, Larko 1973, 3-32.

¹⁴ Țeposu-David 1960, 525-533.

¹⁵ Tudor 1967, 209-221, Tudor 1968, 114-118; Tudor 1941, 355 și urm.

¹⁶ Dimitrova-Milčeva 1980.

¹⁷ Maksimova 1957, 75-82

¹⁸ Dimitrova-Milčeva 1980.

¹⁹ Maksimova 1957, *passim*.

puteau fi preferate drept semne zodiacale sau ca obiecte de podoabă și purtate de oricare membru al societății, așa cum a putut fi preferată și acea piatră simplă și doar finisată.

Aceasta din urmă a putut fi purtată ca simplu obiect de podoabă sau talisman cu puteri magice sau profilactice, cum am întâlnit și alte pietre mai mici, sub formă de coliere²⁰.

Analizate din punct de vedere artistic, nu putem spune că avem vreun exemplar de remarcant. Cu excepția reprezentărilor zeităților Mercur (4), Minerva (1), Ceres (3), a reprezentării leului (6), care ne oferă lucrări mai îngrijite, restul sunt execuții modeste, gravate în perioada de decădere a acestei producții și a artelor în general. La această colecție redusă nu avem de-a face cu nici un exemplar din portretistica timpului pentru a putea face o cât de sumară comparație cu emisiunile monetare sau să abordăm vreo problemă de modă ori de cult față de anumite personalități.

Putem constata, totuși, că era o preferință pentru credințele greco-orientale în general, și mai puțin sau deloc pentru panteonul roman. În ceea ce privește pietrele preferate, domină alegerea jaspisului, considerată atunci în credințele timpului ca având puteri magice²¹. Abordarea altor probleme, ce privesc preferințele sau credințele populației daco-romane din nordul Dobrogei, prin analiza acestei mici colecții de intalii, ni se pare un demers hazardant optând doar pentru o simplă valorificare științifică a lor în vederea realizării unui eventual catalog general.

Bibliografie

- Babelon, E. 1894, *La gravure en pierre fines, camées et intailles*, Paris.
- Bărlădeanu-Zavatin, E. 1977, *În legătură cu o necropolă de epocă romană timpurie la Callatis*, Pontica 10, 127-152.
- Bolewski, A. 1976, *Determinarea mineralelor pe baza caracteristicilor exterioare și a proprietăților chimice*, trad. I. Patrușiu, București.
- Bucovală M. 1979, *Descoperiri noi în zona suburbană a Tomisului*, Pontica 3, 189-209.
- Bucovală, M. 1968, *Noi morminte de epocă romană timpurie la Tomis*, Pontica 1, 269-306.
- Covacef, Z., Chera-Mărgineanu, C. 1977, *Gemele din Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța*, Pontica 10, 191-202.
- Dimitrova Milčeva, Al. 1980, *Antičini gemi i kamei ot Načionalnia Arheologičeski Muzei v Sofia*, Sofia.
- Furtwängler, A. 1896, *Beschreibung der geschmittenen Steine im Antiquarium (König. Mus zu Berlin*, I, Berlin.
- Gudea, N. 1989, *Porolissum – un complex arheologic daco-roman la marginea de nord a Imperiului Roman*, ActaMP 12, 1, 200-202; 750-804.
- Maksimova, I.M. 1957, *Bosporskaia Kamnereznaia masterskaia*, în SovArch 4, 75-82.
- Ocheșeanu, R. 1971, *O gemă gnostică descoperită la Constanța*, Pontica 4, 303-308.
- Simion, G. 1977, *Descoperiri noi pe teritoriul noviodunensis*, Peuce 6, 123-148.

²⁰ Simion 1984, 82 și 493, fig. 9/5-6, Simion 1994-1995, 132, fig. 6 și 13.

²¹ Furtwängler 1896, *passim*, apud Tudor 1967, 228.

- Simion, G. 1984, *Descoperiri noi în necropola de la Noviodunum*, Peuce 9, 75-96 și 481-502.
- Simion, G. 1994-1995, *Ensemble funéraire de la nécropole tumulaire de Noviodunum (Isaccea) avec une expertise de S. Apostolescu, T. Apostolescu, A. Scarlat et V. Zoran*, Dacia, N.S. 38-39, 121-149.
- Ștefan, Gh. 1941, *Dinogetia, I*, Dacia 7-8 (1937-1940), 419-421 și fig. 28.
- Tudor, D. 1941, *Quelques découvertes archéologiques de la Dacia Inférieure*, Dacia 7-8 (1937-1940), 353-357.
- Tudor, D. 1960, *Șapte pietre gravate romane de la Celei și Orlea*, SCN 3, 375-381.
- Tudor, D. 1967, *Pietre gravate descoperite la Romula*, Apulum 6, 209-229.
- Tudor, D. 1968, *Oltenia romană*³, București.
- Țeposu-David, L. 1959, *Un nou Abraxas de la Porolissum*, SCIV 10, 2, 463-467.
- Țeposu-David, L. 1960, *Gemele și cameele din Muzeul Arheologic din Cluj, în Omagiu lui Constantin Daicoviciu*, București, 525-534.
- Țeposu-David, L. 1961, *Geme antice în Muzeul Raional Zalău, în Probleme de muzeologie, Cluj*, 225-229.
- Țeposu-David, L. 1964, *O gemă de la Micia cu reprezentarea lui Harpocrate*, SCIV 15, 2, 257-264.
- Țeposu-David, L. 1965, *Colecția de geme a Muzeului Brukenthal din Sibiu*, StComSibiu 12, 83-119.
- Țeposu-David, L., Lako, Ev. 1973, *Catalogul colecției de geme romane din Muzeul de Istorie și Artă Zalău, Zalău*.

Gavrilă Simion

*Institutul de Cercetări Eco-Muzeale Tulcea,
Str. 14 Noiembrie, nr. 5
820009, Tulcea
Tel. 0240- 513231; 0745-143661*



Fig. 1. Gemele cu reprezentări de zeiță și animale:

1, 2 - Minerva; 3 - Ceres; 4 - Mercur; 5 - Scenă pastorală; 6, 7 - Leu.

Fig. 1. Les gemmes à représentation de divinités et d'animaux: 1, 2 - Minerva; 3 - Ceres; 4 - Mercur; 5 - Scène pastorale; 6, 7 - Lion.

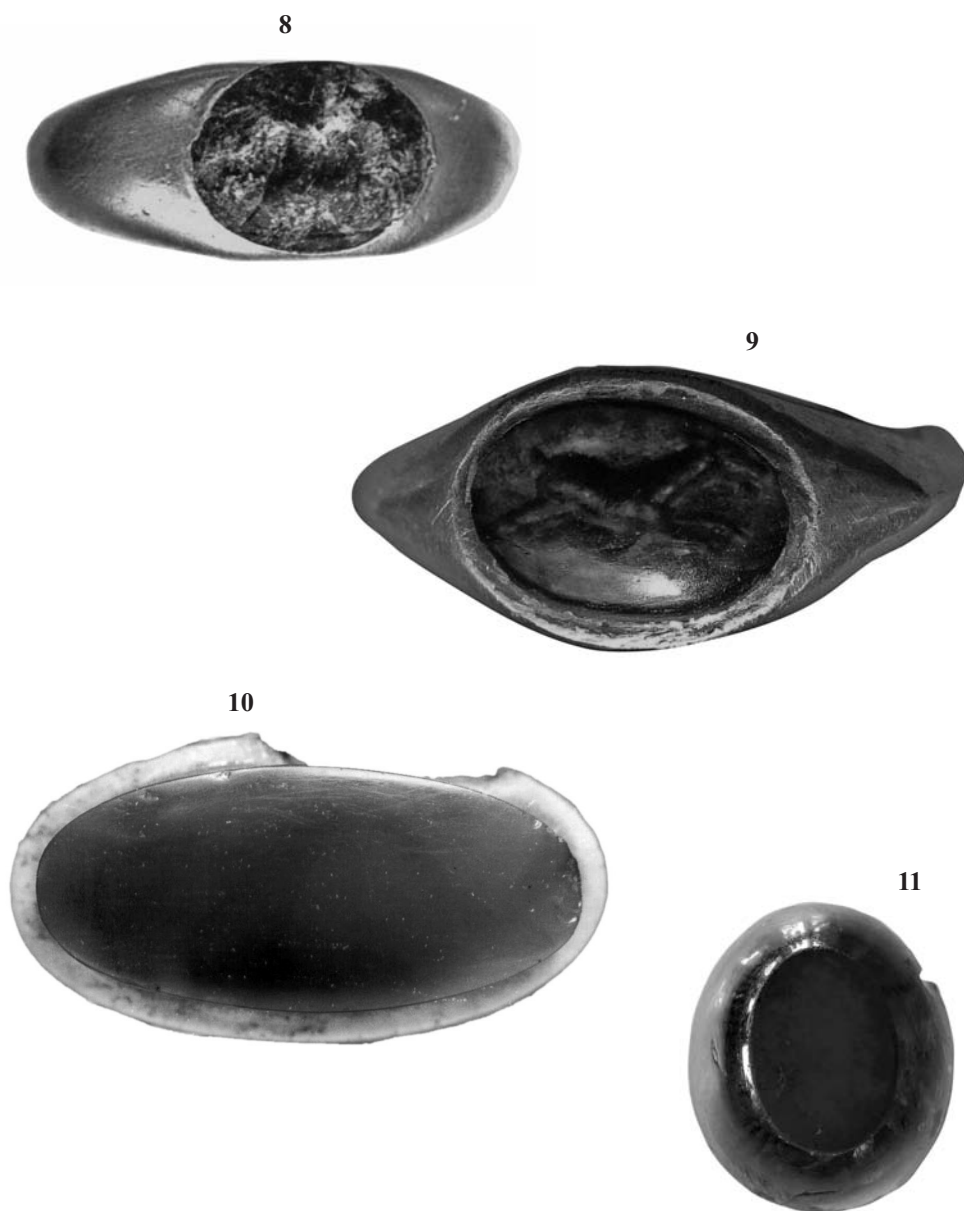


Fig. 2. Geme cu reprezentări de animale:

8 - Animal nedeterminat; 9 - Capricorn (cal); 10-11 - pietre fără figuri.

Fig. 2. Les gemmes à figure d'animaux: 8 - animal non déterminé; 9 - Capricorn ou cheval; 10, 11 - pierre sans intailles.